

**“Azərbaycan” qəzetində parlament hesabatları və şərhlər
(noyabr 1918-aprel 1920)” kitabı haqqında qeydlər və düşüncələr**

Ramiz Orsər

(əvvəli ötən sayımızda)

Xalqın tarixi və taleyi probleminə Mirzə Fətəlinin sosial-fəlsəfi baxımdan vüsətli, qlobal miqyasda nəzər saldığını, onu düşünülümüş, hərtərəfli, doktrinalı bir fikir və fəaliyyət proqramı şəklində, özü də cəmiyyət, ölkə çərçivəsində irəli sürdüyünü Şirməmməd Hüseynov isbatlayır.

Bu gün milli vicdanımız qarşısında tam səmimiyyət ilə etiraf etməliyik ki, Şirməmməd Hüseynov “Azərbaycan” qəzetində parlament hesabatları və şərhlər (noyabr 1918-aprel 1920)” kitabını (3 cildə) çap etdirməklə öz əlimizlə milli dövlətçilik tariximizin üzərinə çəkdiyimiz qara tülü-pərdəni tarixin zibilliyinə atdı. Həm də Şirməmməd müəllim “Azərbaycan” qəzetinin Cümhuriyyət dövründəki bənzərsiz və təkrarsız xidmətlərini sərgiləyərək Demokratik Cümhuriyyətin milli dövlət quruculuğundakı taleyüklü fəaliyyətini, onun süqutunun daxili və xarici, obyektiv və subyektiv səbəblərini bütün Azərbaycan sevarləərə, Azərbaycan ziyalısına və bütün “Azərbaycan” oxucusuna çatdırdı.

Əlbəttə, biz bu kitab haqqında, onun əhəmiyyəti, məqsəd və vəzifələri, tarixi dəyəri, siqləti və məziyyətləri haqqında danışacağıq. Ancaq elə buradaca ürəyimizi deşən bir fikri səsləndirmək istəyirik. Əlbəttə, heç şübhəsizdir ki, Şirməmməd Hüseynovun bir pedaqoq kimi, bir tədqiqatçı alim kimi, bir cəfəkeş, tərəfsiz jurnalist kimi, bir ziyalı vətəndaş kimi, məsləkində və əqidəsində dönməz, sınaqlardan çıxmış dost, mehriban rəfiq, böyük bir tarixi dövrü və gerçəkliyi bir cümləşində eyham, mimika və jestlərin təmasında közələyib dəyər verən natiq kimi, həmişəsevər ailə başçısı kimi nəinki doğma Azərbaycanda, bütöv türk dünyasında bir nümunə olduğunu söyləsəm, səhv etməyəm, onu tanıyan hər kəs bizim fikirlərimizi dəstəkləyər. Nəinki onun fəaliyyəti, özü bir nümunədir, vətənsəvərliyin etalonudur. Ancaq burada demək istədiyimiz odur ki, Şirməmməd Hüseynovun çap etdirdiyi “Azərbaycan” qəzetində parlament hesabatları və şərhlər (noyabr 1918-aprel 1920)” kitabı (3 cildə) onun şah əsəridir, yaradıcılığının zirvəsidir. Tarixi gerçəklikləri, faktları və hadisələri arxivlərin “kodlaşdırılmış” gizlinlərindən tapıb üzə çıxarmaq, onların üzərindəki “yasaq tozu”nu silib qarşılıqlı əlaqə və bağlılıq, tarixilik və müasirlik kontekstində öyrənmək, tarixi gerçəkliyi zərurətdən doğan həqiqəti olduğu kimi yazmaq və onu çap etdirmək sizə o qədər də sadə və asan gəlməsin. Bu dövlət qayğısı və dəstəyinə söykənməklə Akademianın bir institutunun uzun illərə gerçəkləşdirə, görə biləcəyi bir iş olduğunu da söyləsəm, məni qınamazlar. Ancaq Şirməmməd müəllim bütün bu işi təkbaşına vətəndaş yangısının və sevgisinin işığında, həm də öz maddi vəsaiti hesabına görüb. "Bir çox insanlar tanıyıram ki, hətta imkanları, övladlarının vəzifə gəlirləri ən yüksək formada olsa da , bu təqaüdü (Prezident təqaüdü-R.O.) alırlar. Cəmiyyətə, millətə verdikləri, üç badam bir qozdan artıq deyil. Bu kişiye, yəni Şirməmməd müəllimə həmin təqaüdün beş qatını, on qatını da versən halaldır, bu cür fədakarlıq nümunəsinin adını hansı bənzətmə ilə təqdim etməyə həqiqətən də çətinlik çəkirəm. Danışdıqca aydın, diri, modern təfəkkürünə heyran qalırsan. Qeyd edirəm ki, tarixə, dəyərlərə baxışlarımız əsasən üst-üstə düşür və bu yeni düşüncəni arıq vücudunda daşıyan dəyərli bir azərbaycanlıyı görəndə bizi nadanlıqları ilə işimizdən ayıran bir çox əzbərçi və vətənsəvərçi məxluqlara ürəyim acıyır. Bu kişi əsl cümhuriyyət tarixini ortaya qoyur, gedib külli miqdarda dövlət vəsaiti hesabına təhrif olunmuş iki cildlik Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası nəşr etdirmir. Bu kişi böyük Məhəmməd Əmin bəyi süar olaraq təqdim etmir, əməl olaraq, əsər olaraq təqdim edir. Üzeyir bəyi də, Zərdabini də, başqa millət fədailərini də eləcə ” (Fazil Mustafa millət vəkili, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, "Şərq" qəzeti, 15 noyabr 2016).

Akademik, millət vəkili Nizami Cəfərov isə “525-ci qəzet”in 29 noyabr 2016-cı il tarixli nömrəsində professor Şirməmməd Hüseynova ünvanlandığı açıq məktubunda belə yazır:

“Hörmətli Şirməmməd müəllim!

Sizin “Azərbaycan” qəzetində parlament hesabatları və şərhlər (noyabr 1918- aprel 1920)” kitabınızın nəşr olunmuş hər iki cildini (Bakı, 2015- 2016) (o vaxt hələ üçüncü cild nəşr olunmamışdı-R. Orsər) əvvəldən sonacan cümləbəcümlə oxudum. Və əminliklə deyə bilərəm ki, bu hər şeydən əvvəl, kifayət qədər mükəmməl bir mətnşünaslıq işidir; ikincisi, eyni dərəcədə mükəmməl bir yazıçı-jurnalist işidir; üçüncüsü (və ən başlıcası) isə böyük bir vətəndaşlıq işidir ki, hər cür təqdirə layiqdir.”

Burda bir haşiyə çıxmaq istəyirəm.

Böyük ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayev ”Tarix yaxından və uzaqdan” əsərində yazırdı: “Bizim ədəbiyyatda ağılın dastanına zirvə -Nizamidir; eşqin və qəmin faciəsinə meyar-Füzulidir; qeyrətin ağrısına, namus yangısına timsal-Sabirdir; həm eşq, həm ağıl, həm də qeyrət üçün borcun, cavabdehliyin ölçüsünə əmsal-Cəlil Məmmədquluzadədir!...”

Demokratik Cümhuriyyətə, onun qurucularına, Milli mətbuata xalqın inkişafı və onun işıqlı gələcəyi üçün ömürlərini şam kimi əridənlərə diqqət və sevginin, varislik və qədrşünaslığın məhək daşı və simvolu Şirməmməd Hüseynovdur.

Milli-mənəvi və əxlaqi tərəqqimizdə müstəsna xidmətləri olan, indiki müstəqil Azərbaycanımızın da mənəvi memarları Axundovlara və Zərdabilərə, Əlibəylərə və Ağaoğlulara, Sabirlərə və Cavidlərə, Nərimanovlara və Üzeyir bəylərə, Vurğunlara və Vahabzadələrə Şirməmməd Hüseynov sevgisindən böyük, ardıcıl və təmənnəsiz sevgi də tanımıram və onu tapmaq da çox çətinidir.

O, bir jurnalist, publisist, tədqiqatçı alim kimi də əsl söz adamı-sözün öz adamı kimi düz sözə tapınıb, düz sözə sığınıb və həmişə də düz söz danışıb.

Yaşar Qarayev yazırdı: "... mənəvi mehvərdə, əxlaqla ovqatda yer tərپənməsi" (zəlzələ) baş verəndə meyar və dəyərlərin səhmanı və nizamı da dağılır. Başla ayağın (papaqla çarığın) yeri dəyişəndə də loğmanla nadanın, bəylə gədanın bir-biri ilə yeri səhv düşür: çərəyi dizi üstə, namusu isə vəzifə kreslosunun üstündə olanlar "söz sahibi olurlar". Yenə bir haşiyə.

Adamlar və kreslolar bir tərəfdə qalsın, bir yandan da sözlərin yaddaşı itir, sözlərin mənası, sırası, yeri (işlənmə dairəsi və məqamı da bir yandan) səhv düşür. Üç sözü gündəmə gətirək, onların gözlərinin içinə baxıb da əsl həqiqəti söyləyək: "demokratiya", "azadlıq", "müstəqillik". Artıq həmin sözlərin tək-cə şərti məcazi mənası qalıb. Konfutsi yazırdı ki, "Sözlər öz mənasını itirəndə isə xalq azadlığını itirir". Bu bir su saflığı qədər hər kəsə aydındır ki, sözün azadlığı-onun öz dəqiq mənasını ilahi qüdrətindən aldığı çaları tam və sərbəst daşıya bilməsindədir. Hər söz gərək öz mənasında, öz kökü üstündə zühur edə, işləmə bilsin. Bəli, "azadlıq" sözü də məhz bu mənada öz azadlığını itirmiş sözlər sırasında özünə yer almışdır. Ancaq müxtəlif qüvvələr öz azadlıqlarının məstliyində və xumarında onu istədiyi şəkildə, istədiyi məqamda istifadə edə bilir. Hər söz kimi hər kəs də gərək hərəsi öz sahəsində, hərə öz işi ilə məşğul olsun.

Şirməmməd Hüseynov həmişə sinəsini qabağa verir. Ömrünün onuncu onilliyində Məhəmməd Əminə, Üzeyir bəyə, Həsən bəy Zərdabiyə, Cəlil Məmmədquluzadəyə, Ömər Faiqə, Əli bəy Hüseynzadəyə, Əhməd Ağaoğluna və başqalarının sözünə nə qədər ehtiyacımızın olduğu qənaətinə gəlir, üçcildliyi oxucuların ixtiyarına verir. Bu ölməzlərin fikir və düşüncələrini bugünkü və gələcək nəsillərə çatdırır.

Yenə Şirməmməd Hüseynov irəli çıxır, haqq sözə yiyə durur.

Sözün öz adamı kimi onun harayına çatır, sözü öz ampluasında-öz dəqiq mənasında, ilahidən, qüdrətdən aldığı çalarda canı, qanı və qələmi ilə xalqın yaddaşına yönəldir, düz sözü meydana çəkir və düz sözə qulluq göstərir. Çünki Şirməmməd müəllim sözün öz adamıdır.

Akademik Milli Məclisin Mədəniyyət komitəsinin sədri Rafael Hüseynov yazır: "Hər bir istedadlı insan, hər bir güclü yaradıcı ömür möhləti boyu hansısa şah əsərini yaradır. Bu onun gənclik illərində də baş verə bilər, ahıllığında da, ixtiyar sinnində də.

Zəka, ilham sahibinin yaradıcılıq yolu uzun da çəkə, onun şah əsərinin ortaya çıxması həyatının erkən çağına da, yolun ortasına da təsadüf edə bilər, yaxud arzulanan şah əsərin ömrün sonlarına doğru təcrübələrin yekunu kimi meydana gəlməsi də mümkündür.

Şirməmməd müəllim şərəfli ömür yaşayıb, çox layiqli bir alim, xoşbəxt bir müəllim həyatı sürüb və onun yetirmələri, tələbələri Azərbaycan boyuncadır.

Şirməmməd müəllim örnək sayılası ailə başçısı ömrü yaşamaqdadır, Azərbaycana çox dəyərli balalar bağışlayıb.

Və ilk gəncliyindən əli qələmli olub, usanmadan işləyib, bolluca məqalələr, kitablar yazıb. Amma Şirməmməd müəllimin ömrünün, düşünürəm ki, şah əsəri bu üç kitabdır. Hərçənd, Şirməmməd müəllimin doğruluğu və sanbalına, çəkisinə, dəyərinə görə elə bu üçcildliyə bərabər tutulması Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin əsərlərindən ibarət cildləri də var. Amma bu üçcildliyin sanbalı, mənə yükü, mahiyyəti tamam başqadır" ("525-ci qəzet", 4 noyabr 2017-ci il)

İndi gələk əsl mətləb üstünə. Yuxarıda da qeyd etmişdik ki, bütün keçən dövr ərzində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mənbəşünaslığı sahəsində yeganə tarixi mənbə 2 cildlik "AXC Parlament" kitablarıdır. Bu tarixi hadisədən iki on illiyə yaxın vaxt axarında yorulmaz tədqiqatçı alim professor Şirməmməd Hüseynovun Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin tarixinə dair son dərəcə qiymətli mənbə sayılan üçcildliyi işıq üzü gördü.

Bəs eyni məqsədə yönəlik, eyni mənbədən qaynaqlanan bu iki nəşr bir-birini təkrarlamır ki?

Birbaşə deyirik, əsla yox!

Tarix elmləri doktoru, professor Solmaz Rüstəmovə-Tohidi yazır: "... yeni kitab (Şirməmməd Hüseynovun üç cildliyi-R.O.) bir sıra cəhətlərinə görə 1998-ci ildə buraxılmış 2 cildlik AXC Parlament hesabatları nəşrlərindən fərqlənir, ilk növbədə, latın qrafikasında dərc olunmaqla həmin sənədlərin ən geniş miqyasda müasir və gələcək azərbaycanlı oxucular tərəfindən asan oxunmasını və anlaşılmasını mümkün edir.

Daha sonra, Azərbaycan parlamentinin çoxşaxəli, canlı və eyni zamanda gərgin fəaliyyəti müxtəlif siyasi qüvvələri və maraqları təmsil edən Parlament fraksiyalarının, parlament komissiyalarının və ayrı-ayrı millət vəkillərinin işi, hökumət başçıları və nazirlərlə Parlament arasında münasibətlər və s.

məsələlərə dair tarixi bir mənbə olmaqla yanaşı, bu kitab digər bir funksiya da daşıyır. Belə ki, Qanunvericilik orqanı kimi Parlamentin mahiyyəti və əhəmiyyəti, Azərbaycanda parlamentarizm ənənələrinin tarixi artıq öz işinə başlamış Məclisi Məbusanın fəaliyyətinin mütəmadi olaraq Azərbaycan cəmiyyətinə çatdırılması, bu fəaliyyətin geniş ictimaiyyətdə oyatdığı təəssürat və b. bu kimi məsələlərin öyrənilməsi baxımından “Azərbaycan” qəzetində dərc edilmiş yazılar, rəsmi sənədlər, elanlar və nəhayət, müəllif məqalələri heç də Parlament iclaslarının stenoqramlarından az əhəmiyyət kəsb etmir” (“Azərbaycan” qəzeti, 4 mart 2016-cı il)

(Ardı var)